

УДК 821.161.2-1.09«189»І. Франко:17.022.1]:111.12«20»

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВІДЧУТТІВ У ЛІРИЦІ ІВАНА ФРАНКА

Христина ВОЛОЩАК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені акад. М. Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна 79000*

Крізь призму відчуттів (змислів) проаналізовано «Притчу про життя» та «Легенду про вічне життя» зі збірки «Мій Ізмарагд» Івана Франка. Простежено перетин Франкових «змислів» та почуттів у поетичних проекціях. Окреслено поняття синестезії та її вияв на площині відчуттів. Особливу увагу зосереджено на художніх засобах, а також відчуттях та почуттях, якими послуговується автор для передачі загальнолюдських моральних цінностей при створенні образів героїв.

Ключові слова: загальнолюдські цінності, художній образ, зорові відчуття, слухові відчуття, дотикові відчуття, смакові відчуття, почуття, синестезія, тропи.

У збірці «Мій Ізмарагд» Івана Франка сучасний читач переосмислює давні повчальні перекази, задумуючись над щоденним життям людини ХХІ сторіччя. Особливу роль у поетичних текстах відіграють такі загальнолюдські цінності, як життя і смерть, любов і зрада, що найповніше виявили себе у циклі «Притч» та «Легенд».

За словами Валерія Корнійчука, «у збірці “Мій Ізмарагд” переплелися “давнє й нове”, м’яка, широсердна моральність і пекучі рефлексії, філософське осмислення буття і невідгдані життєві історії. Поет намагався оздоровити хворе суспільство, зронити в душу читача “хоч краплю доброти, лагідності, толеранції”. Ненав’язливо і просто розкривав він у притчах, легендах ідеали християнської доброчинності, чесного, праведного людського життя» [2, с. 7].

Яскравим вираженням моральних цінностей крізь призму відчуттів ліричного героя є «Притча про життя» та «Легенда про вічне життя». Поет вибудував чимало художніх образів із концептів, що означають різні відчуття та почуття. Вони часто переплітаються між собою, творячи цілісні художні картини.

У трактаті «Із секретів поетичної творчості» І. Франко доводив авторську «теорему змислів», де, зокрема, зазначив: «Мова дає нам тисячі способів на означення далечини, світла в його нюансах, цілої шкали кольорів, цілої шкали тонів, шумів і шелестів, цілої безлічі тіл, але вона досить убога на означення різних смаків, а ще бідніша на означення запахів» [6, т. 31, с. 78]. Отже, поетичні «змисли» – це концепти, які проявляють себе у п’яти основних відчуттях: зору, слуху, дотику, смаку та запаху.

На початку «Притчі про життя» поет за допомогою зорових та слухових «змислів» нагнітає почуття страху і в алегоричній формі передає позачасове буття людини у світі:

Було се в Індії. Степом безлюдним
Йшов чоловік. І враз напав на нього

Голодний лев. Побачивши звірюк
Ще здалека, почувши рик її,
Почав тікати чоловік щодуху.
Тікаючи, наскочив він нараз
На глибоченну балку. Не було
Часу вертатись, не було де скритись,
А звір вже близько [6, т. 2, с. 207].

З одного боку, образ голодного лева посилює страх людини перед смертю, а отже, перед незнаним, невідомим, а з іншого, – є символом влади, могутності й водночас – захланності, жадібності, руйнації морально-етичних принципів. Роль людини в неспокійному, бурхливому світі, її місце в ньому, а разом із тим беззахисність та неспроможність оборонити себе відображено в такій ситуації:

Бачить чоловік, що зо стіни безодні, зо стрімкого
Скального обриву худа берізка
В щілині виросла й вершок зелений
Понад безодню к сонцю піднімає.
Не довго думаючи, він чепився
За ту берізку, держачись руками
За пень її, повис над гирлом темним,
Аж поки, бовтаючи там ногами,
На щось твердого крихту не оперся.
Тоді аж відітхнув і дроз смертельна
Потрохи втихла [6, т. 2, с. 207].

І. Франко створив алегоричний образ берези, «за яку учепившись», людина сподівається «спастися від заглади». А насправді – «се людська пам'ять – щира та коротка...». Він вклав у цей образ метафоричне значення та дав авторське пояснення. Відчуття зору передають концепти: «бачить», «скальний обрив», «к сонцю піднімає», «над гирлом темним». Окрім того, берізка є дотиковим відчуттям опори – удаваним символом упевненості, міцності та спасіння. Характерно, що автор уводить у контекст не образ могутніх дуба чи клена, а саме тендітної берези, використовуючи зорові епітети «худа береза», «вершок зелений», що означають нестійкість, нестабільність. В образі берези простежується консистенція зорового та дотикового відчуттів:

...Він чепився
За ту берізку, держачись руками
За пень її, повис над гирлом [6, т. 2, с. 207].

Натомість у реченні «На щось твердого крихту не оперся» слово «твердий» апелює до конкретного дотикового відчуття. Незважаючи на те, що контекстуальне підґрунтя недостатнє для того, аби почувати себе стабільно та впевнено, ліричний герой «відітхнув і дроз смертельна потрохи втихла».

Отже, ліричний персонаж «Притчі про життя» є своєрідним архетипом кожної людини, яка намагається відчутти найменшу опору та підтримку:

Перший зирк його
Впав на коріння деревця, що в ньому
Була його єдина опора [6, т. 2, с. 207].

Однак у відповідь людина зазнає ущемлення й дискомфорту. До того ж, вона постійно перебуває в емоційному напруженні від щоденних проблем та невгамовному страху перед завтрашнім днем:

Що за притичина? Глядять: дві миші,
Одна білява, друга чорна, пильно,
Запопадно, і ненастанно, й прудко
Гризуть коріння того деревця,
Лапками землю порпають, працюють,
Немов наняті, щоб його підпору
Підгризти, підкопати, повалити [6, т. 2, с. 207–208].

Цілі критичні ситуації побудовані на прямих зорових «змислах» у поєднанні з аудіальними. Для підсилення художнього образу страху автор використав зіставлення зорового антоніма (білий та чорний кольори):

А миші, чорна й біла, – день і ніч,
Що ненастанно вік наш підгризають [6, т. 2, с. 209].

У контекст вірша І. Франко ввів поняття часу, що свідчить про невлівимість кожного моменту. Час чітко простежується в епітетах «запопадно, ненастанно, прудко». Підсиленням, а відтак результатом такого художнього засобу є метафори «підгризти, підкопати, повалити», що означають вкорочення віку й часу загалом. Отже, слухові відчуття гармонійно переплітаються зі зоровими, зокрема, за допомогою органів слуху можна почути, як гризуть, порпають лапками землю біла й чорна миші – день і ніч. Синестезія різного роду відчуттів простежується не одноразово, а упродовж цілого тексту.

Зорові та слухові враження, що відтворюють почуття внутрішнього дотику та страху з'являються у наступних рядках притчі:

І похололо в того чоловіка
На серці, бо в тій хвилі лев розжертий
Надбїг над пропасть, і його побачив,
І лютим ревом відгомін збудив.
Не міг його дістати, але люто
Глядів згори, скакав і землю гриз,
Ждучи, аж він угору знов підлізе [6, т. 2, с. 208].

Метафора «похололо на серці» в цьому випадку розглянута як внутрішньо дотикова, що несе за собою значення раптової боязні, хвилювання, переляку, тобто низового відчуття. Лексемами «люто глядіти», «побачити» автор відтворив прямі зорові враження. Сюди ж належать слова, що характеризують образ лева: «скакав», «землю гриз». Аудіальним відчуттям позначається епітет «лютий рев». Як бачимо, весь спектр використаних відчуттів

породжує неспокійні, тривожні емоції ліричного героя, які нерідко можна співвіднести із внутрішнім станом людини.

Прикметним образом, який автор увів у текст, є образ гадюки. Франкове пояснення такого художнього символу виразнюється в рядках:

...То наше власне тіло, непостійне,
Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі
Назавсіди відмовить може служби [6, т. 2, с. 209].

Загальнолюдську цінність «міцного тіла» автор наділив найвищими дотиковими враженнями. З одного боку, «*слабе і хоре тіло*» є ознакою бездуховності, зневіри. З іншого, воно є прямою зоровою вказівкою на гармонійний чи дисгармонійний стан індивіда:

І глянув вниз у пропасть чоловік.
І бачить, що на дні тієї балки
Страшна гадюка в'ється і широко
Пашеку рознімає, жде лише,
Щоб він упав для неї на поталу [6, т. 2, с. 208].

Ліричного героя не залишає відчуття страху та невідомості. Такі емоційні реакції психологічного збудження яскраво відображені у рядках:

Померкло в голові у чоловіка,
За серце стисло, і холодним потом
Все тіло облилось [6, т. 2, с. 208].

Стан персонажа є прикладом прямих («*холодним потом*») та переносних («*за серце стисло*») дотикових «зміслів». Окрім того, спостерігаємо синестезію дотикового та зорового вражень: «...*холодним потом все тіло облилось*». Наявне тут і метафоричне зорове відчуття: «*померкло в голові*», що є наслідком негативних емоцій.

Поет змальовує образ фальшивої опори через відчуття дотику:

Та враз почув,
Що те, о що опер він ноги, якось
Ворушиться. Зирнув, аж пробі! Се
Гадюка, звита в клубок, що в щілині дрімала [6, т. 2, с. 208].

Перед ліричним героєм у просторі зорових картин знову з'являється гадюка, як вираження сумніву, примарності людського життя. Цей символ відтворює лицемірство, заздрість, ворожість.

Концепти, що позначають аудіальні відчуття, простежуємо в такій передкульмінаційній ситуації:

Рад був скрикнуть чоловік,
Та голос в горлі задушив переляк.
Рад був молитися, та тривога вбила
Побожну думку [6, т. 2, с. 208].

Характерно, що автор використовує прямиї антитези: у перших двох рядках слух кореспондується зі страхом, а в наступних – відчуття віри з почуттям тривоги. Внутрішні почуття викликають у ліричного героя зневір'я, що «вбиває побожну думку».

Образ ліричного героя І. Франко наділив дотиковим оксимороном, щоб передати внутрішні відчуття страху, емоційного напруження:

Наче труп холодний,
Він висів, певний, що в найближчій хвилі
Коріння миші підгризуть, гадюка
У ногу вкусить, сил його не стане,
І вниз він упаде, змії в пашеку [6, т. 2, с. 208].

Поет влучно відобразив «момент очікування», який набуває статусу кульмінації твору. Він наділив ліричного героя думками, що відтворюють душевний занепад:

Дракон внизу – то вічне забуття,
Що кожного нагрожуєсь пожерти [6, т. 2, с. 209].

Образ дракона І. Франко пояснив устами Будди: дракон – символ смерті, а таємниця смерті непідвладна людському розумові. Під образом «нещасного чоловіка» поет розумів кожну людину, якій не під силу боротися з «драконом».

Прямий зоровий змісл автор використав у рядках:

А втім – о диво! На гілках берізки
Побачив той нещасний чоловік
Гніздо чмелів [6, т. 2, с. 208].

Тут І. Франко вдався до ампліфікації. У метафоричній ситуації зоровий концепт «побачив» тягне за собою низку інших вражень:

У щільнику малому
Було там трохи меду, а чмелі
Всі полетіли в поле за пожитком,
І закортіло чоловіка того
Покушать меду. Він всіх сил добув,
Піднявся трохи вгору, і устами
Досяг щільник, і ссать його почав.
І враз немов рукою відняло
Йому від серця. Солодоші меду
Заставили його про все забути [6, т. 2, с. 208–209].

З-поміж відчуттів у цьому уривку спостерігаємо зорові («у щільнику малому було там трохи меду») та смакові («солодоші меду»). Синестезію цих двох явищ простежуємо в реченні: «устами досяг щільник, і ссать його почав». Також у строфі характерним є консистенція різних видів почуттів. Ліричному героєві притаманне почуття спокуси («І закортіло чоловіка того // Покушать меду»), внутрішнього дотику («Він всіх сил добув, // Піднявся трохи вгору»), душевної легкості («І враз немов рукою відняло // Йому від серця»).

Художній образ меду як символ порятунку є ключовим у притчі. Ліричний герой намагається знайти в світі «краплину меду», тобто спасіння, розраду. У «Притчі про життя», на думку Т. Мейзерської, «цінність життя конкретизується в символічному образі меду, що втілює чистоту людських почуттів відданості, любові, спілкування. Проте мед не солодкий, він – гірчить. Справжнє щастя людина пізнає, постійно відчуваючи гіркоту ворожих життя начал – смерті, забуття, часу, що в рівній мірі створює й руйнує, минушості слабкого тіла і т. д. Життя – в їх подоланні, в постійному зіткненні з ними, зіткненні, що не завжди завершується переможно. Опозиція щастя – гіркоти рівна опозиції життя – смерті, переплітаючись, вони створюють основне смислове ядро притчі: складну, величну картину людського буття. І при цьому у читача не виникає сумніву, чому притча про життя розповідає про ворожі життєві начала» [2, с. 89].

В образі меду яскраво проявляється відчуття смаку, адже, спробувавши і відчувши солодощі, чоловік вмить позбавляється почуття страху, хвилювання, збудження, натомість притаманною йому стає емоційна стабільність, внутрішня рівновага, гармонія:

Про все, про все забув той чоловік,
Найшовши в тих краплинах медових
Несказанну, високу розкіш раю [6, т. 2, с. 209].

Ключем, яким І. Франко розкрив сенс буття людини, є тлумачення що:

Сей чоловік, брати, – то кождий з нас.
Життя важке, природа нам ворожа
І тисячі пригод і небезпек
З усіх боків усе нас оточують,
Як того мужа, що там в балці висів [6, т. 2, с. 209].

А втіленням найвищих загальнолюдських цінностей у суспільстві є символ меду, любов, свобода, бажання, єднання, братерство, надія, прагнення до вищих цілей загалом:

Се чиста розкіш братньої любові,
Се той чудовий мід, якого крапля
Розширює життя людське в безмір,
Підносить душу понад всю тривогу,
Над всю турботу із-за діл минуших –
В простори, повні світла і свободи.
Хапайте сквапно краплі ті, брати!
Бо лиш в тому, що серце ваше чує,
Чим груди повні, чим душа живе,
У розкоші любові і бажання,
В братерстві, у надії, у змаганні
До вищих, чистих цілей є ваш рай [6, т. 2, с. 209–210].

Взаємодія загальнолюдських цінностей через вияв почуттів та відчуттів ліричного героя яскраво простежується у Франковій «Легенді про вічне життя». Уже на початку твору спостерігаємо антитезу, яка відображає духовні цінності людини:

Олександр Великий весь світ звоював
 І отсе в Вавілоні мов бог раював.
 А побожний аскет вік в пустині прожив
 І молитвою й постом богині служив [6, т. 2, с. 236].

У зоровому образі Олександра Великого втілені як велич полководця, так і життєві блага та спокуси. Натомість контрастний йому образ аскета символізує щиру молитву, побожність, схимництво.

Сплавом зорового та слухового відчуттів є антитеза:

Наче сонце, що разом прогонює тьму,
 Так богиня в опівніч явилась йому.
 Прихилилась і мовить: «Мій вірний слуго,
 Чим тебе вдовольить? Чи бажаєш чого?» [6, т. 2, с. 236].

У «Легенді про вічне життя» поет часто вдається до різноманітних образних порівнянь, які виражають загальнолюдські цінності або радше антицінності:

«Хоч яке се життя і трудне, і сумне,
 Дай, щоб старість і смерть оминули мене» [6, т. 2, с. 236].

У цих рядках такими антицінностями є контекстуальні епітети «життя трудне і сумне», концепти «старість» та «смерть». Тут автор підвів читача до власного розуміння сутності вічного життя.

У символ золотого горіха І. Франко вкладав різні «змісли»:

Ну, як се в тебе дар найцінніший з усіх,
 На ж тобі сей малий золотистий горіх.
 Одну нічку не спи, один день промовчи
 І, очистивши ум, сей горіх розтовчи.
 Шкаралющу в огонь, а розкусиш зерно,
 Дасть тобі молодим вічно жити воно [6, т. 2, с. 236].

«Дар найцінніший» автор окреслив репродуктивними якостями відчуттів. Про це свідчить зорове враження кольору (золотий) та дотику (цінний метал). Контекстуальні метафори в тексті наділені зоровими відчуттями: «горіх розтовчи» та «шкаралющу в огонь». Окрім того, вказуючи на справжнє використання цього божественного дару, автор апелював до процесу замовчування («один день промовчи») та відчуття смаку («розкусиш зерно»). Поет також розгорнув смакове відчуття, яке має ефект не одномоментної дії, а вічної насолоди: «...а розкусиш зерно, дасть тобі молодим вічно жити воно».

Рідко І. Франко звертався до зміслів запаху. У розвідці «Із секретів поетичної творчості» він зазначив, що «наша мова найбагатша на означення вражень зору, менше багата, але все таки досить багата на означення вражень слуху і дотику, а найбідніша на означення вражень смаку і запаху» [6, т. 31, с. 78].

Ось огонь розпалив із пахучих полін,
 І кадило в огонь щедро кидає він [6, т. 2, с. 236].

У цих рядках поет вдався до консистенції нюху та зору. Запах тут відображає епітет «пахучі поліна», натомість зоровими метафорами є «огонь розпалив» та «кадило в огонь щедро кидає він».

Знання безцінних Божих законів, що не підлягають сумнівам, а разом із тим внутрішнє відчуття невпевненості переслідують ліричного героя:

І закони господні проходить умом,
Щоб очистити ум, не схибити притьмом.
Та ось сумніви в серці повстали страшні:
«Вічно жить – молодим – ну, пощо се мені?
Чи вертати у світ, де панує борба?
Чи ось тут вічно жить? Се ж безумство хіба!» [6, т. 2, с. 236–237].

Процес переосмислення інформації можна віднести до людських почуттів, адже при сприйнятті, реагуючи на те чи інше повідомлення, людина перебуває у різних емоційних станах: страх–спокій, радість–смуток тощо. І. Франко створює ліричного героя, в якого при роздумах виникає почуття сумніву, а відтак – емоційного напруження, тривоги.

Образне зорове відчуття прослідковуємо у строфі:

У нас цар молодий, богорівний наш цар!
Богорівним зовсім його зробить твій дар.
Міліонам він сонце, життя є нове,
Для добра міліонів хай вічно живе [6, т. 2, с. 237].

Олександр Великий наділений у тексті позитивними рисами. Підтвердженням цього є епітети на позначення зору: «молодий», «богорівний», «він сонце», «життя є нове». Автор у «Легенді про вічне життя» звертається до дару «золотого зерна», який адресований для царя. Лише цар, як боговірний, має право на вічне життя. «Найцінніший дар» повинен зробити Олександра Великого внутрішньо багатшим, могутнішим. Такі характеристики є носіями різноманітних схвальних емоційних станів людини. Проте доречним є уведений у текст образ любові. Цінність одного з найбільших почуттів автор виражає за допомогою різнобарвності «зміслів»:

Олександр Великий весь світ звоював,
Та дівчини рабом себе він почував.
Персіянки Роксани предивна краса
В його серці горить, мов пожар, не згаса [6, т. 2, с. 237].

Внутрішнє почуття рабства, а відтак скованості, власності, належності спостерігаємо у перших двох рядках легенди, де автор навів контекстуальну антитезу для вираження сили почуття любові та водночас безсилля героя перед коханням. Зоровим враженнями тут наділений образ «предивна краса». Тонке відчуття душевної тривоги та легкого неспокою через закоханість поет вклав у таке порівняння: «в його серці горить, мов пожар».

Почуття кохання творить дивовижні, а іноді й непередбачувані моменти з героями «Легенди про вічне життя». У наступних рядках спостерігаємо внутрішнє почуття трепету, «таяння». Обійми («змісл» дотику), які пронизують дівчину, поет яскраво передав метафоричним порівнянням:

У обіймах його та красуня горда,
Наче тає, на груди його припада [6, т. 2, с. 237].

Інший стан ліричної героїні І. Франко створив, використовуючи спектр різноманітних почуттів та відчуттів, часто вимальовував їх у поетичних засобах:

Та хвилина мине, і він чує, що ось
В її серці вороже ворухиться щось,
І в очах, ще вогких від любові і жаги,
Дикі іскри горять, наче злі вороги.
З її уст вилітають бажання страшні –
Се бажання пожарів, убійства, різні.
Або дай, щоб скінчилася мука моя,
Щоб я знав, чи богиня вона, чи змія? [6, т. 2, с. 237–238].

Уже в першому рядку ми спостерігаємо швидкоплинність часу та зміни настрою ліричної героїні. У поняття часу автор вклав значення несподіваності, непередбачуваності. Прикладом цього є стан Роксани, її поведінка, характер. Слуховий концепт «чує» в цьому випадку має переносне значення, адже очевидно, ідеться про інтуїтивне чуття. Синестезію почуття любові, жаги та зорового й дотикового відчуттів спостерігаємо в наступних рядках. Зоровим тут є метафоричне порівняння, яке несе за собою негативні емоції, незрозумілі вчинки, почуття страху. Дотиковими враженнями наділений контекстуальний епітет «очі вогкі». У поетичний образ Роксани І. Франко вкладав усю сутність людського існування. Так, автор вдався до роздвоєння особистості, як втілення життя та смерті. Звідси виникають сумніви, страх, несподівані повороти у ставленні Олександра Великого до Роксани, а отже, й до самого сенсу буття. Риторичною антитезою поет лише підтвердив невідповідність цього образу *«чи богиня вона, чи змія?»*. Любов, як найвищий життєдайний дар, І. Франко зіставив з такими «антигармонійними» явищами, як «пожари, убійства, різні». В образі Роксани він утілює зміну повсякденності, швидкоплинність часу, життя як найвищу та найзначнішу цінність: *«Чом міняється так, кілька є в дні годин?»* [6, т. 2, с. 238].

Ціла Франкова легенда концентрується навколо наскрізного образу «золотого горіха», як дару вічного життя, гармонії, блаженності:

Не згордуй! Сей малий золотистий горіх –
Від богині се дар! Моя гордість, мій гріх [6, т. 2, с. 238].

У наведених рядках автор використав зорову антитезу. Він підсилив значення образу горіха епітетом «малий», а відтак окреслив його, як один із найбільших людських гріхів – гордість.

Цінності вічного життя, внутрішнє почуття безсмертя, величності втілені у рядках:

«Вічно жить! Молодим! Справді, божеський дар!»
І великим, безсмертним почув себе цар [6, т. 2, с. 238].

Тут І. Франко влучно довів, що сенс любові будується не на егоїстичних принципах, не на лукавстві, а, навпаки, – на щиросердності, піклуванні про іншого:

Вічно жить! Молодим! А вона? А вона?
Постаріє, зів'яне, мов квітка марна!
Що без неї життя? Сонце? Небо? Сам рай?
З нею жить! Або радше ти сам умирай! [6, т. 2, с. 238].

У першому рядку змальовано характер ліричного героя, який усім серцем та розумом підвладний силі кохання. Цінність любові автор передав однією строфою, яка виразно ілюструє його рівень та значення. Ліричний герой готовий відмовитися від дару вічного життя заради коханої, яка неминуче: *«постаріє, зів'яне, мов квітка марна»*. Так, уводячи в текст риторичні звертання, І. Франко підсилив розуміння відчуття любові та вірності.

Враження зору в поєднанні зі слухом він використав у наступних рядках:

Червоніло дівча, в личко вдарила кров, –
Олександр не ждав її слова – пішов [6, т. 2, с. 239].

Червоний колір – відображення прямого зорового відчуття, символ життя, любові, колір крові. Метафора «в личко вдарила кров» є також зоровим відображенням почуття сором'язливості, з одного боку, з іншого, незручності, внутрішнього стану безчестя. Слуховим образом у поданих рядках є відсутність голосу, що відображається в поетизмі «не ждав її слова», який далі плавно переходить у новий зоровий «змісл» – «пішов».

І. Франко використовує й інші художні образи, що передають значення різних людських почуттів:

Інший жар в її серці горить!
Інший бог там живе! Інший цар там царить.
Він мета її мрій, осолода очей,
Над усіх милий їй генерал Птолемея.
Хоч не любить її і холодний, як лід,
Вона рада свій вік дати за сам його вид [6, т. 2, с. 239].

Так, поет створив ситуацію закоханості ліричної героїні в Птолемея, а його самого наділив холодносердям та байдужістю почуттів: *«Хоч не любить її і холодний, як лід»*. Однак саме художнє порівняння є взірцем прямого дотикового відчуття холоду.

У наступних рядках фігурує образ отрути, як смерті:
А як ніч надійшла, вона тихо пішла,
Олександр в вино трути-зілля влила [6, т. 2, с. 239].

Спостерігаємо відчуттєву консистенцію зору та слуху. Зоровими тут наділений образ ночі, що своєю чергою є символом тиші, спокою. Контекстуальна метафора «тихо пішла», очевидно, є вираженням слуху.

Слухову антитезу І. Франко використав й у наступній строфі:

Занедужав король, важко стогне, кричить,
А Роксана при нім не ридас, мовчить.
Головами хитають старі лікарі,
І тривога, як ніч, залягла у дворі [6, т. 2, с. 239].

Аудіальними дієсловами «стогне», «кричить» – поет намагався передати радше душевний, внутрішній, аніж фізичний біль Олександра Великого. Натомість синестезію зорового та слухового вражень проілюстровано у антитезі «не ридає, мовчить». У третьому рядку автор передає метафорою «головами хитають» та епітетом «старі лікарі» прямі зорові відчуття. Зоровим також є образне порівняння, в якому тривога, як внутрішній стан неспокою, збентеження порівняна з ніччю – символом темноти, смутку.

Відчуття горя, журби та негативних душевних переживань відображається у метафорично-слуховому порівнянні: *«По всім краю йде вість, наче змора та сон»* [6, т. 2, с. 239], а почуття туги та скорботи витісняється явищем метонімії *«І сумує весь край, і рида Вавілон»* [6, т. 2, с. 239].

«Змислами» зору І. Франко створив образ куртизанки, яка принесла Олександру Великому «вічне життя»:

Ось у строях, білилах, рум'янах ціла,
В Олександрів покій куртизана ввійшла [6, т. 2, с. 239].

Такий образ повії гармонійно влітається в систему художнього твору, адже вона, як втілення гріхопадіння віддає цареві найбільший свій скарб – вічне життя.

Своєрідними дефініціями І. Франко наділив моральні принципи ліричного героя:

Вічно жить і любить! День за днем! День від дня
А життя – то борня! А любов – то брехня!
Вічно жить у борні! Битися в сітях брехні!
Хоч над світом я цар, та над серцем не цар.
Міліони людей можу вбить, погубить,
Та чи змушу кого мене вірно любить?
Вічно жить! О богине, се жарти, се сміх!
Вічне щастя чи дасть сей чудовний горіх?
А без щастя, без віри й любові внутрі
Вічно жить – се горіть вік у вік на кострі!
Ні, богине! Візьми свій дарунок назад!
Я в нірвану волю, чи в Олімп, чи у ад! [6, т. 2, с. 240].

У «Легенді про вічне життя» простежується низка загальнолюдських цінностей, а поряд із ними – антиномій. Серед таких дихотомічних пар візуалізуються авторські дефініції («життя» – «борня», «любов» – «брехня»); різноманітні душевні крайнощі («над світом я цар» – «над серцем не цар»); владні амбіції («можу вбить, погубить»); екзистанційні парадокси («Вічно жить! ...се жарти, се сміх», «А без щастя, без віри й любові внутрі // Вічно жить – се горіть вік у вік на кострі!»).

Отже, у «Притці про життя» та «Легенді про вічне життя» спостерігаємо різноманітність вияву загальнолюдських моральних цінностей крізь призму відчуттів та почуттів ліричних героїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРА

1. *Каспрук А.* Жанр причті в поезії Івана Франка / А. Каспрук // Українська мова і література в школі. – 1978. – №8. – С. 54–61.
2. *Корнійчук В.* Поетика лірики Івана Франка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.01.01. / Корнійчук В. ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2006.
3. *Мейзерська Т. С.* Re-presence: відлуння Сходу в українській літературі ХІХ ст. : зб. наук. статей / Т. С. Мейзерська. – Одеса : Астропринт, 2009. – 155 с.
4. *Мельник Я.* «Ізмарагдові» легенди Івана Франка: тексти й інтерпретації / Я. Мельник // Франкознавчі студії : зб. наук. праць. – Дрогобич, 2002. – Вип. 2. – С. 228–236.
5. *Ткачук М.* Лірика Івана Франка : монографія / М. Ткачук. – К. : Світ знань, 2006.
6. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
7. *Шаховський С.* Майстерність Івана Франка / С. Шаховський. – К. : Радянський письменник, 1956.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014

Прийнята до друку 27.10.2014

UNIVERSAL MORAL VALUES IN IVAN FRANKO'S LYRICS THROUGH THE PRISM OF SENSATION

Khrystyna VOLOSHCHAK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician M. Voznyak Department of Ukrainian Literature,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000*

The article analyses «Parable about Life» and «Legend about Eternal Life» from Ivan Franko's collection «My Emerald» through the prism of feelings (senses). It is traced how Franko's «senses» and feelings interweave in a poetic perspective. Accent is brought to the poet's skillfulness in developing numerous literary images from the concepts denoting various senses and feelings. They frequently overlap and cooperate, thus creating holistic literary pictures.

The notion of synesthesia is determined, as well as its representations. Special attention is focused on literary means, senses employed by the author to reproduce general human moral values in the image of a personage.

Keywords: general human values, literary image, visual perception, audio perception, tactile perception, taste perception, feelings, synesthesia, tropes.